

Angelie Sens, *De kolonieman. Johannes van den Bosch (1780-1844), volksverheffer in naam van de koning* (Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2019, 440 pp., ISBN 9789460038914).

De carrière van Johannes van den Bosch was nauw verbonden met het koningschap van Willem I van Nederland. Allereerst verwierf Van den Bosch koninklijke belangstelling dankzij zijn inspanningen op sociaal gebied met de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid in 1818, en na 1826 op koloniaal vlak met zijn hervormingsplannen voor Suriname en de invoering en uitvoering van het Cultuurstelsel op Java. Meestal wordt Van den Boschs naam verbonden aan een van deze twee grootschalige projecten en is er weinig oog voor de doorgaande lijn in zijn activiteiten. Dat is opmerkelijk, omdat het maar de vraag is of de koning met zo een gewillig oor naar de koloniale hervormingsplannen van Van den Bosch had geluisterd als hij niet eerst gezien had met hoeveel daadkracht de Maatschappij van Weldadigheid werd gerealiseerd. In de biografie *De kolonieman. Johannes van den Bosch (1780-1844), volksverheffer in naam van de koning*, geschreven door de cultuur- en pershistoricus Angelie Sens, komt de rode draad in Van den Boschs carrière gelukkig wel tot zijn recht.

Tussen 1927 en 1970 vestigde Jacobus Johannes Westendorp Boerma de aandacht op deze flamboyante persoonlijkheid met een proefschrift, een pakkende biografie uit 1950, een bronnenpublicatie en een lange reeks artikelen. Nu heeft Sens dit alles, verrijkt met aanvullend eigen onderzoek, nog eens samengevat in een overzichtelijke en vlot geschreven biografie. Zij biedt enkele nieuwe inzichten over de eerste levensfase van Van den Bosch, dat wil zeggen, zijn jeugdjaren in Herwijnen in het rivierengebied tussen Waal en Linge, zijn diensttijd als genieofficier op Java en zijn bemoeienissen als landeigenaar in de Ommelanden van Batavia. Daarbij relateert zij de badinerende opmerkingen van tijdgenoten over de gebrekkige vooropleiding die Van den Bosch zou hebben genoten, omdat hij zoveel spel- en taalfouten maakte in zijn correspondentie – iets waar Van den Bosch zichzelf voor verontschuldigde door erop te wijzen dat er in zijn jeugd nog geen courante spelling werd onderwezen.

Over de vraag of de Maatschappij van Weldadigheid wel of niet heeft voldaan aan de hooggespannen verwachtingen van de oprichters is de laatste tijd veel gepubliceerd en Sens heeft daar eigenlijk weinig aan toe te voegen. Een ding is zeker, zij toont aan dat ondanks alle kritiek Van den Bosch onvermoeid dit geesteskind tot zijn laatste ademtocht is blijven ondersteunen. Over de betekenis van Van den Bosch voor de ontwikkeling van de koloniën in het Caraïbische gebied, Zuid- en Noord-Amerika, de kust

van West-Afrika en de Indonesische archipel valt echter nog veel te zeggen en daar besteedt deze biografie, net als Westendorp Boerma eerder, gelukkig veel aandacht aan. Er is in de afgelopen zeventig jaar uitgebreid gepubliceerd over de betekenis van het Cultuurstelsel niet alleen voor de exploitatie van het Oost-Indisch wingewest, maar ook voor de economische ontwikkeling van Nederland in de negentiende eeuw. Over de discussies in deze literatuur over de door Van den Bosch niet voorziene nadelige uitwerkingen van het 'systema' op de Javaanse samenleving schrijft Sens echter betrekkelijk weinig, maar dat is binnen de context van deze biografie misschien te veel gevraagd.

Bij een poging om wat dieper op Van den Boschs innerlijke gevoelens in te gaan, wijst Sens er terecht op dat hij helaas weinig persoonlijke correspondentie heeft achtergelaten. Officiële stukken zijn er daarentegen te over. Zo bestaan er over het Cultuurstelsel buitengewoon interessante, vertrouwelijke briefwisselingen tussen de Jean Chrétien Baud in Den Haag en Van den Bosch in de jaren 1829-1832 en 1834-1836. In de eerste periode was Baud directeur voor de koloniën aan het departement van Marine en Koloniën en Van den Bosch gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, en tussen 1834 en 1836 was Baud gouverneur-generaal en Van den Bosch Minister van Koloniën. Niet minder waardevol is de hierop volgende correspondentie tussen Van den Bosch als Minister van Koloniën en gouverneur-generaal Dominique Jacques de Eerens uit de jaren 1834-1840. Deze briefwisselingen, achtereenvolgens uitgegeven door Westendorp Boerma in 1956 en Frederik Carel Gerretson en Willem Philippus Coolhaas in 1960 geven een goed beeld van het excentrieke en bij tijd en wijle ronduit drammerige karakter van 'Allmacher' Van den Bosch. Met recht kan worden afgevraagd in hoeverre het Cultuurstelsel een succes had kunnen worden zonder de toegewijde medewerking van Baud, die overigens soms liet merken dat hij niet alle woede-uitbarstingen en verwijten van Van den Bosch over zich heen liet gaan. Tekenend is zijn vermanende opmerking dat de briefwisseling 'vrij moet zijn van al wat over en weer gevoeligheid of hartstochtelijkheid zou kunnen gaande maken'.¹

Zoals gezegd gaat Sens inhoudelijk niet erg diep in op deze belangrijke periode in de koloniale geschiedenis, maar zij laat ons door het verhaal wel verspreid kennis maken met allerlei interessante figuren die duidelijk hun eigen opvattingen hadden. Denk hierbij aan de in zijn tijd versmade koloniale hervormer Dirk van Hogendorp, Herman Daendels en zijn militaire aanpak van het koloniaal bestuur, en Van den Boschs makker van het eerste uur Rogier Gerard van Polanen die, eenmaal naar de Verenigde Staten verhuisd, vanwege zijn hoge leeftijd niet meer bereid was om zijn vriend in Nederlands-Indië bij te komen staan. Ook aan bod komen Carel Sirardus Willem van Hogendorp, de

1 Jacobus Johannes Westendorp Boerma (red.), *Briefwisseling tussen J. van den Bosch en J.C. Baud 1829-1832 en 1834-1836: Tweede deel: Brieven van*

Baud. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap 3:81 (Utrecht 1956) 29.

zoon van Gijsbert Karel en in feite de samensteller van het kolonisatierapport van de commissaris-generaal van Nederlands-Indië, Leonard du Bus de Ghisignies, de al genoemde Baud en tenslotte de raad van Indië Pieter Merkus, die eerst uiterst kritisch tegenover Van den Boschs ideeëngoed stond, maar uiteindelijk als gouverneur-generaal nog een belangrijke rol speelde in de tenuitvoerlegging van het Cultuurstelsel. Laten we bovendien Thomas Stamford Raffles en zijn verzengende kritiek op ‘mynheer’ niet vergeten. Over al deze mensen is vrij veel bekend, maar hoe was hun ideeëngoed gerelateerd aan elkaar en aan dat van Van den Bosch? Daar valt nog veel onderzoek naar te verrichten.

Misschien is wel de grootste verdienste van Sens’ levensbeschrijving dat deze de periode 1780-1840 in de koloniale geschiedenis opnieuw belicht, een tijdsgewricht waarin veel veranderingen van regimes in Europa en in Azië hebben plaatsgevonden. Twintig jaar geleden probeerde ik al internationale belangstelling te wekken voor een overkoepelend onderzoek naar de grote veranderingen in de Europese koloniale politiek op het breukvlak van de achttiende eeuw met een ‘working paper’ voor het Asian Research Institute van National Singapore University en Ido de Haan initieerde al eerder onderzoek naar het thema ‘regime change’; wordt het niet eens tijd om nu de blik op de grote veranderingen in het koloniale denken en de toepassing daarvan in deze periode te richten?

Leonard Blussé, Universiteit Leiden